

CYFARFOD:	PWYLLGOR IAITH
DYDDIAD:	29 Mehefin 2026
TEITL:	Canlyniadau arolwg peilot mesur defnydd o'r Gymraeg mewn mannau cyhoeddus sy'n darparu gwasanaethau ar ran Cyngor Gwynedd
AWDUR:	Llywela Haf Owain Uwch Ymgynghorydd y Gymraeg a Chraffu
PWRPAS YR ADRODDIAD	Cyflwyno canlyniadau yr arolwg

1. Cyflwyniad a Chefndir

- 1.1. Nod strategaeth Cymraeg 2050, Llywodraeth Cymru (2017a) yw cyrraedd targed o filiwn o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050 a chynyddu defnydd o'r Gymraeg. Mae gan Gyngor Gwynedd hefyd fel pob awdurdod lleol arall strategaeth iaith sy'n cynorthwyo i wireddu'r targed. Er mwyn monitro a mesur eu llwyddiant mae'n bwysig mesur defnydd o'r Gymraeg ar lawr gwlad yn gyson drwy gasglu tystiolaeth.

- 1.2. Ar hyn o bryd prin yw'r data meintiol cyhoeddus am y Gymraeg oni bai am ffigyrau cyfrifiad Swyddfa Ystadegau Gwladol a gesglir bob 10 mlynedd. Cesglir hefyd wybodaeth am garfan o'r boblogaeth drwy Arolwg blynyddol o'r boblogaeth ond mae'r sampl yn fach ar lefel sirol ac nid oes rheidrwydd i bobl ei gwblhau. Rhaid cofio mai data hunan adrodd a geir o'r ffynonellau yma felly nid ydynt yn annibynnol. Gellir felly dadlau bod gwagle o ran casglu data annibynnol cyson am ddefnydd o'r Gymraeg felly penderfynwyd peilota arolwg yng Nghyngor Gwynedd.

- 1.3 Nod yr astudiaeth hon oedd arloesi gyda'r fethodoleg o fesur ac arsylwi defnydd o'r Gymraeg mewn mannau cyhoeddus dan do er mwyn cyfarch rhywfaint o'r bwlch data yng Ngwynedd. Canolbwyntiwyd ar arsylwi defnydd o'r Gymraeg gan drigolion wrth ddefnyddio gwasanaethau Cyngor Gwynedd a gwasanaethau a gomisiynir i gwmni hyd braich Cyngor Gwynedd, Byw'n lach eu darparu ar ran y Cyngor. Y gobaith oedd cael gwir ddarlun o'r sefyllfa ieithyddol a sefydlu gwaelodlin er mwyn parhau i fesur defnydd iaith yn gyson yn y dyfodol drwy ddefnyddio data annibynnol yn hytrach na data a gesglir drwy holiadur hunan adrodd yn unig.

- 1.4 Yr amcan oedd addasu arolwg stryd a ddefnyddiwyd yng Ngwlad y Basg a'i ddefnyddio i gasglu data dan do mewn mannau cyhoeddus amrywiol. Penderfynwyd casglu data mewn tri lleoliad gwahanol sef derbynfeydd 'Siop Gwynedd', llyfrgelloedd a chanolfannau hamdden ac mewn tri lleoliad daearyddol gwahanol sef Caernarfon, Pwllheli a Dolgellau. Yn ogystal â hyn cytunwyd i arsylwi defnydd iaith yng nghanolfan Galw Gwynedd, sy'n darparu gwasanaeth rheng flaen i ymdrin gyda galwadau ffôn geir gan drigolion ar draws y Gwynedd. Gwnaed yr arolwg gyda chefnogaeth Prifysgol Bangor.

2. Data am sefyllfa'r Gymraeg yng Ngwynedd

- 2.1 Gwynedd yw cadarnle'r Gymraeg gyda 64.4% o'r boblogaeth yn gallu siarad yn ôl ffigyrau cyfrifiad 2021 (Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2021). Dyma'r canran uchaf o ran siroedd Cymru. Serch hynny mae ffigyrau siaradwyr Cymraeg yn amrywio o ran oedran ac mewn lleoliadau ac mae heriau o safbwynt cynllunio ieithyddol. Mae'n debyg mai'r her fwyaf yw'r amrywiaeth o ran nifer siaradwyr ar draws y sir gyda rhai ardaloedd fel Caernarfon gyda 81.5% o siaradwyr Cymraeg ac eraill fel Bro Dysynni gyda 40.1%.
- 2.2 Ers 1981 mae'r canran o siaradwyr Cymraeg yng Ngwynedd wedi gostwng o 76.2% i 64.4% felly mae'n amlwg bod shifft ieithyddol ar waith a bod angen ymyraethau i'w wrthdroi (tabl 1).

Tabl 1 – Canran siaradwyr Cymraeg fesul ardal, cyfrifiad 1981- 2021

(Swyddfa Ystadegau Gwladol, 2021)

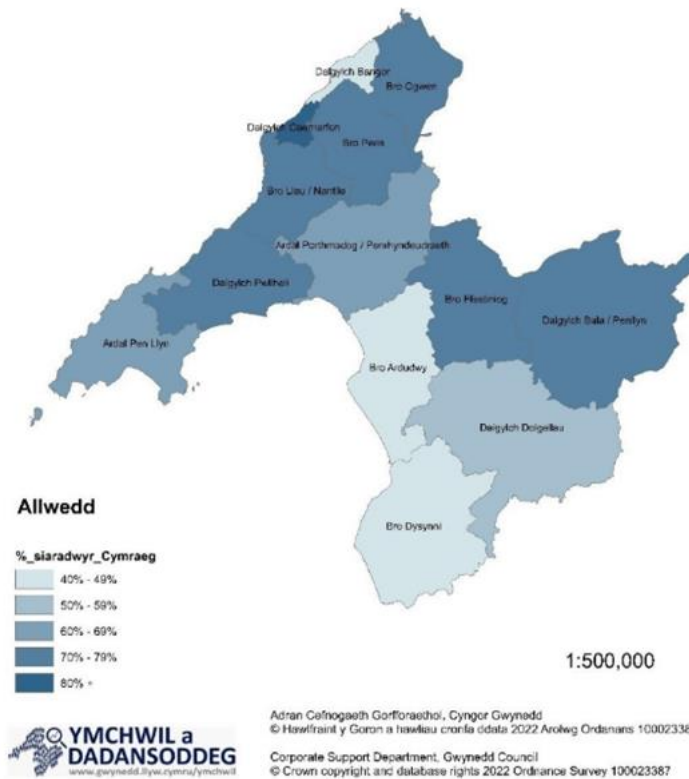
Ardal	1981	1991	2001	2011	2021
Dalgylch Caernarfon	86.0%	87.9%	86.4%	85.3%	81.5%
Bro Llew / Nantlle	84.0%	80.0%	78.8%	78.7%	76.3%
Bro Peris	82.9%	79.3%	78.9%	77.4%	74.6%
Bro Ffestiniog	86.6%	82.4%	80.0%	77.2%	74.4%
Dalgylch Pwllheli	85.1%	79.9%	78.5%	77.2%	74.3%
Dalgylch Bala / Penllyn	85.3%	80.6%	77.7%	75.8%	73.1%
Bro Ogwen	76.5%	74.1%	72.4%	72.6%	70.4%
Ardal Pen Llŷn	79.2%	72.0%	69.6%	67.6%	69.0%

Ardal Porthmadog / Penrhynedeudraeth	80.0%	74.5%	72.3%	69.0%	66.8%
Dalgylch Dolgellau	74.4%	64.7%	67.1%	62.1%	57.7%
Bro Ardudwy	58.9%	52.5%	50.1%	47.8%	47.3%
Dalgylch Bangor	58.0%	58.9%	51.6%	42.0%	44.1%
Bro Dysynni	52.3%	47.1%	43.4%	38.6%	40.1%
Gwynedd	76.2%	72.1%	69.0%	65.4%	64.4%

- 2.3 Mae cyfartaledd siaradwyr Cymraeg Gwynedd ychydig o dan y trothwy o 67%, sy'n cael ei ystyried gan rai fel y canran angenrheidiol ar gyfer sicrhau bod iaith leiafrifol yn gynaliadwy mewn cymuned. Oni bai bod mas critigol digonol o siaradwyr ni ellir cynyddu defnydd iaith (Huws 2018). Gellir dadlau felly bod nifer o ardaloedd o Wynedd mewn perygl o weld lleihad pellach mewn siaradwyr Cymraeg a bod angen ymchwil ac adnoddau i greu a monitro ymyraethau sy'n canolbwyntio ar gynnal a chynyddu defnydd o'r Gymraeg.
- 2.4 Yn ôl cyfrifiad 2021 (S.Y.G 2021) gwelir y canran uchaf o siaradwyr Cymraeg, 81.5% yn ardal Caernarfon, gogledd y sir a'r canran isaf o siaradwyr Cymraeg, 40.1% i'w weld ym Mro Dysynni yn ne'r sir. Mewn 7 ardal yn y sir ceir dros 70% o siaradwyr Cymraeg. (Gweler ffigur 1)

Ffigwr 1 – Map sy'n dangos canran siaradwyr Cymraeg yn ardaloedd Gwynedd

% o siaradwyr Cymraeg yn ardaloedd Gwynedd

2.5 Dengys cyfrifiad 2021 (S.Y.G, 2021) bod mwy o blant yn siarad Cymraeg a bod gallu i siarad Cymraeg yn gostwng gydag oed (tabl 2). Awgryma hyn bod gallu'r Gymraeg yn eithaf cadarn yn y sir, yn enwedig gan blant, ond nid yw'n dweud dim wrthym am ddefnydd y Gymraeg. Dylid cofio nad yw gallu i siarad yn golygu bod pobl yn defnyddio'r iaith yn rheolaidd. Gwelwn felly bod yma ddeuoliaeth ieithyddol sy'n gyffredin mewn mannau dwyieithog ar draws y byd. Mae defnydd iaith yn cael ei effeithio gan nifer o ffactorau gan gynnwys cymhwysedd ieithyddol, defnydd cymdeithasol a chyd-destun defnydd a hunaniaeth ddiwylliannol.

3. Methodoleg

- 3.1 Nod y fethodoleg oedd mesur defnydd o'r Gymraeg a'r Saesneg, gan archwilio pedwar prif ffactor: rhyw, oedran, lleoliad a daearyddiaeth.
- 3.2 Casglwyd data mewn tri lleoliad daearyddol yng Ngwynedd (Caernarfon, Pwllheli a Dolgellau) ar draws tri math o wasanaeth: derbynfydd Siop Gwynedd, llyfrgelloedd a chanolfannau hamdden, ynghyd â chanolfan

alwadau Gwynedd. Cofnodwyd data cynradd yn systematig gan gynnwys iaith y rhyngweithiad, oedran, rhyw a defnydd iaith gyda phlant.

- 3.3 Defnyddiwyd pedwar categori oedran safonol (2–15, 16–24, 25–64, 65+), a chafwyd mewnbwn gan swyddogion perthnasol er mwyn sicrhau bod yr amseroedd arsylwi a'r dulliau casglu data yn briodol ac yn gyson. Cynhaliwyd yr arsylwadau dros gyfnod o fisoedd er mwyn sicrhau amrywiaeth o ddefnyddwyr gwasanaeth.
- 3.4 Roedd trefn yr arsylwi yn amrywio yn ôl y lleoliad:
- Cynhaliwyd ymweliadau strwythuredig â chanolfannau hamdden dros ddiwrnodau llawn ar adegau penodol.
 - Trefnwyd ymweliadau hyblyg â llyfrgelloedd i adlewyrchu amrywiaeth y gwasanaethau a'r defnyddwyr.
 - Cofnodwyd data mewn Siop Gwynedd a'r ganolfan alwadau gan staff rheng flaen dros gyfnod penodedig.
- 3.5 Defnyddiwyd dull arsylwi uniongyrchol a chofnodi systematig, gyda'r bwriad o sicrhau data dibynadwy a chymaradwy ar draws gwahanol gyd-destunau gwasanaeth

4. Canlyniadau

Darlun cyffredinol

- 4.1 Arsylwyd cyfanswm o 3,205 o ryngweithiadau. O'r rhain, defnyddiwyd y Gymraeg mewn 2,302 (71.8%) achos, a'r Saesneg mewn 903 (28.2%). Mae hyn yn dangos bod y Gymraeg yn parhau i fod yn brif iaith gwasanaeth mewn llawer o gyd-destunau cyhoeddus.
- 4.2 O ran rhyw, gwelwyd gwahaniaethau bach yn unig: dewisodd 76.2% o fenywod a 75.2% o wrywod ddefnyddio'r Gymraeg. Nid yw hyn yn awgrymu perthynas ystyrion rhwng rhyw a dewis iaith.

Oedran

- 4.3 Ceir patrwm clir o leihad yn y defnydd o'r Gymraeg wrth i oedran gynyddu. Defnyddiwyd y Gymraeg gan:
- 90.3% o'r grŵp 2–15 oed
 - 69.8% o'r grŵp 16–24 oed
 - 68.9% o'r grŵp 25–64 oed
 - 58.3% o'r rhai 65 oed a throsodd

Tabl 1	Iaith a ddefnyddir yn ôl oedran		Cyfanswm
	Cymraeg	Saesneg	

Oedran	2-15 oed	Nifer	977	105	1082	
		%	90.3%	9.7%	100.0%	
	16-24 oed	Nifer	157	68	225	
		%	69.8%	30.2%	100.0%	
	25-64 oed	Nifer	712	321	1033	
		%	68.9%	31.1%	100.0%	
	65 oed+	Nifer	245	175	420	
		%	58.3%	41.7%	100.0%	
	Cyfanswm	Dim modd arsylwi	Nifer	211	234	445
			%	47.4%	52.6%	100.0%
		Nifer	2302	903	3205	
		%	71.8%	28.2%	100.0%	

4.4 Mae'r patrwm hwn yn gyson â data'r cyfrifiad, ac yn awgrymu bod newid ieithyddol graddol yn digwydd. O safbwynt cynllunio ieithyddol, mae hyn yn peri pryder ac yn amlygu'r angen am ymyriadau i gynnal defnydd o'r Gymraeg ymhlith oedolion.

4.5 Dylid hefyd ystyried effaith mudo. Mewn cyfnod diweddar, mae mewnfudo i Wynedd wedi bod yn sylweddol, yn enwedig ymhlith pobl ifanc, tra bod allfudo yn cynnwys llawer o bobl ifanc a addysgwyd trwy gyfrwng y Gymraeg. Gall y newid demograffig hwn ddylanwadu'n sylweddol ar ddefnydd iaith.

Ardal

4.6 Mae defnydd o'r Gymraeg yn amrywio'n sylweddol rhwng ardaloedd:

- Caernarfon: 82.9%
- Pwllheli: 81.6%
- Dolgellau: 35.9%

4.7 Mae'r patrwm hwn yn adlewyrchu data'r cyfrifiad ac yn cadarnhau bod Caernarfon a Phwllheli yn ganolfannau cryf i'r Gymraeg, tra bod ei defnydd yn llai amlwg yn Nolgellau.

Lleoliadau

4.8 Gwelwyd y defnydd mwyaf o'r Gymraeg mewn lleoliadau cymdeithasol ac anffurfiol:

- Canolfannau hamdden: 81.0%
- Llyfrgelloedd: 65.6%

Mewn lleoliadau mwy ffurfiol, roedd y gwahaniaeth yn llai amlwg:

- Siop Gwynedd: 57.1%
- Canolfan alwadau: 47.4%

Tabl 2					
laith a ddefnyddir yn ôl math o leoliad			Cymraeg	Saesneg	Cyfanswm
Lleoliad	Canolfan Hamdden	Nifer	1550	363	1913
		% Lleoliad	81.0%	19.0%	100.0%
	Llyfrgell	Nifer	441	231	672
		% Lleoliad	65.6%	34.4%	100.0%
	Siop Gwynedd	Nifer	100	75	175
		% Lleoliad	57.1%	42.9%	100.0%
	Galw Gwynedd	Nifer	211	234	445
		% Lleoliad	47.4%	52.6%	100.0%
Cyfanswm	Nifer	2302	903	3205	
	% Lleoliad	71.8%	28.2%	100.0%	

4.9 Mae hyn yn awgrymu bod y Gymraeg yn fwy tebygol o gael ei defnyddio mewn cyd-destunau cymdeithasol, tra bod Saesneg yn fwy cyffredin mewn sefyllfaeod swyddogol.

Plant a throsglwyddo iaith

Pan oedd plant yn bresennol, defnyddiwyd y Gymraeg mewn 78.4% o'r rhyngweithiadau. Er bod hyn yn galonogol, mae'n is na'r cyfraddau trosglwyddo a nodwyd yn y cyfrifiad (75.2% ar gyfartaledd ar draws cartrefi yng Ngwynedd).

5. Casgliad

5.1 Mae'r canlyniadau'n dangos:

- Bod y Gymraeg yn parhau'n iaith gymunedol gref mewn sawl ardal
- Bod defnydd yn lleihau gyda chynnydd mewn oedran
- Bod cyd-destun (ffurfiol/anffurfiol) yn cael dylanwad sylweddol ar ddewis iaith

5.2 Mae defnydd is o'r Gymraeg mewn sefyllfaoedd ffurfiol yn awgrymu presenoldeb diglosia—lle defnyddir ieithoedd gwahanol ar gyfer cyd-destunau gwahanol.

6. Argymhelliad

6.1 Gofynnir i'r aelodau dderbyn a nodi cynnwys yr adroddiad.